

УДК 821.161.2-32

UDC

DOI: 10.17223/18572685/67/17

Національна своєрідність потрактування образу землі в українських народних думках та творчості Василя Стефаника: психологічний аспект

Ж.О. Янковська¹, М.М. Набок²

¹ Національний університет «Острозька академія»

Україна, 35800, Острог, вул. Семінарська, 2

E-mail: zanna.malva@gmail.com

² Сумський державний університет

Україна, 40007, Суми, вул. Римського-Корсакова, 2

E-mail: m.nabok@drl.sumdu.edu.ua

Авторське резюме

Стаття присвячена з'ясуванню своєрідності психологізму у потрактуванні образу землі в українських народних думках і новелах В. Стефаника, який був одним із представників «покутської трійці» (Василь Стефаник, Лесь Мартович, Марко Черемшина). На основі порівняльного методу, семантико-когнітивного аналізу та концепт-аналізу визначаються національні особливості світосприйняття, світорозуміння героїв цих творів, роль авторського начала, трансформації мовних знаків національно маркованої лексики, що є виразом особливостей світогляду етнокультурних груп Галичини, Покуття і Степової України у їх діалектичній єдності. У статті наголошено, що символіка землі в українських народних думках та новелах В. Стефаника виражена у парадигмі понять «земля – годувальниця», «земля – рід», «земля – воля», «земля – слава», «земля – життя». Зазначено, що для галицьких селян земля становила найбільшу цінність і святість та найчастіше виражалась в образі «землі-годувальниці», тоді як для героїв українських народних дум земля – символ свободи. Наголошено на своєрідності засобів поетичного мовлення, що увиразнюють їх зміст, розкривають національні особливості характеротворення героїв. Таке порівняльне дослідження проводиться вперше, що становить його новизну, актуальність та в подальшому розширить напрями вивчення фольклористичних та літературознавчих студій.

Ключові слова: архетип, образ, символ, земля, дума, новела, психологізм, національне світосприйняття, поетика.

Национальное своеобразие образа земли в украинских народных думах и творчестве Василия Стефаника: психологический аспект

Ж.А. Янковская¹, М.Н. Набок²

¹ Национальный университет «Острожская академия»

Украина, 35800, Острог, ул. Семинарская, 2

E-mail: zanna.malva@gmail.com

² Сумский государственный университет

Украина, 40007, Сумы, ул. Римского-Корсакова, 2

E-mail: m.nabok@drl.sumdu.edu.ua

Авторское резюме

Исследуется своеобразие психологизма в трактовке образа земли в украинских народных думах и новеллах В. Стефаника, который был одним из представителей «покутской троицы» (Василий Стефаник, Лесь Мартович, Марко Черемшина). На основе сравнительного метода, семантико-когнитивного анализа и концепт-анализа определяются национальные особенности мировосприятия героев этих произведений, роль авторского начала, трансформации языковых знаков национально маркированной лексики, что является выражением особенностей мировоззрения этнокультурных групп Галичины, Покутья и Степной Украины в их диалектическом единстве. Отмечено, что символика земли в украинских народных думах и новеллах В. Стефаника выражена в парадигме понятий «земля – кормилица», «земля – род», «земля – воля», «земля – слава», «земля – жизнь». Отмечено, что для галицких крестьян земля представляла наибольшую ценность и святость и чаще всего выражалась в образе «земли-кормилицы», тогда как для героев украинских народных дум земля – это символ свободы. Отмечено своеобразие средств поэтической речи, которые выражают их содержание, раскрывают национальные особенности формирования характеров героев. Такое сравнительное исследование проводится впервые, что составляет его новизну, актуальность и в дальнейшем послужит более широкому изучению фольклористических и литературоведческих студий.

Ключевые слова: архетип, образ, символ, земля, дума, новелла, психологизм, национальное мировосприятие, поэтика.

National originality of the land image in Ukrainian folk dumas and the works by Vasyl Stefanyk: a psychological aspect

Z.O. Yankovska¹, M.M. Nabok²

¹ National University of Ostroh Academy

2 Seminarska Street, Ostrog, 35800, Ukraine

E-mail: zanna.malva@gmail.com

² Sumy State University

2 Rimsky-Korsakov Street, Sumy, 40007, Ukraine

E-mail: m.nabok@drl.sumdu.edu.ua

Abstract

The article studies the original psychologism in the interpretation of the land image in Ukrainian folk dumas and short stories by Vasyl Stefanyk, who was a representatives of the "Pokutia triad" (Vasyl Stefanyk, Les Martovych, Marko Cheremshyna). Using the comparative method, the semantic-cognitive and the concept-analysis, the authors determine the national peculiarities of worldview of the heroes, the role of the author's principle, the transformation of linguistic signs of nationally marked lexes, expressing the worldview of ethnocultural groups of Galicia, Pokuttya and Steppe Ukraine in their dialectical unity. The article emphasizes that the symbolism of the land in Ukrainian folk dumas and short stories by Stefanyk is expressed in the paradigm of the concepts "land – breadwinner", "land – family", "land – will", "land – glory", "land – life". It is noted that for the Galician peasants the land was of the greatest value and holiness, which is most often expressed in the image of "land – breadwinner", while for the heroes of Ukrainian folk dumas, the land is a symbol of freedom. The focus on the originality of the poetic means, which reveal the national characteristics of the heroes. Such a comparative research has been conducted for the first time to be further expanded in future in the folklore and literary studies.

Keywords: archetype, image, symbol, land, folk duma, short story, psychologism, national worldview, poetics.

Основоположні підстави психологічного аналізу художніх творів започаткував О. Потебня, поєднавши його із лінгвістичним, що дало вагомі результати й має продовження в наукових працях дослідників до сьогодні. Осмислення цієї теми важливе для концептуального аналізу творів усної народної творчості та писемної літератури, вивчення питань національного світогляду, психології, етики, естетики

і т. д., оскільки воно ставить на перший план проблему походження слів та понять на рівні архетипу, символу й звукової структури.

Саме ці конотації образу *землі*, психологічні ознаки його відтворення та сприйняття стали *предметом* нашого дослідження. На рівні одного жанру порівняння зазначеного образу в різному обсязі уже здійснювалися. Тому *об'єктом* студіювання обрано різножанрові епічні твори усної словесності (українські народні думи) та авторська проза (новели В. Стефаника). Очевидно, що архетипні риси, притаманні образу *землі*, зумовлюють наскрізність його використання, значення й символіки в українському епосі. З'ясування цих смислів видається надзвичайно цінним, спричиняється до іншого прочитання відповідних творів, що побутують на різних територіях України – Галичини та Східній частині Степової України. У міждисциплінарній взаємодії (фольклор, література, етнопсихологія, етнологістика) та їх порівняльному аспекті архетипний образ землі ще не досліджувався.

Особливість українських народних дум полягає у їх жанровій своєрідності, формі та способі виконання (речитатив). Думи – жанр української народної поетичної творчості. Це ліро-епічні твори про історичні чи соціально-побутові події в Україні. Вони як жанр повністю сформувалися у XV–XVI століттях, але як феномен української епічної творчості своїми коренями сягають ще часів Київської Русі, а, можливо, й раніших. Оскільки думи – жанр епічний, то роль оповідача у них виконує кобзар, бандурист, часто сліпий. Осмисленню образу такого оповідача, творця і виконавця думи, його виконавства, взаємодії зі слухачем присвячені праці Ф. Колесси, П. Мартиновича, К. Грушевської, М. Гримич, О. Вертія, В. Мішалова, К. Черемського, М. Набок та ін. Про неабияке зацікавлення зарубіжних вчених українськими народними думами, кобзарським мистецтвом загалом, йдеться у дослідженнях Г. Нудьги [16; 17], наукових розвідках, енциклопедіях, в яких думи й народні пісні українців постають «найкращим художнім надбанням слов'ян» [15].

Прикметно, що в новелах В. Стефаника зауважуємо трагічний психологізм та одночасно незвичайний оптимізм його творів, що дає нам підстави розглядати зображені ним образи в діалектичній єдності глибокого психологізму, драматизму і естетичного чуття письменника. «Стефаник – суцільна душевна рана. Глибока, невилгоєсна, ясна. Тільки вдивляючись у його творчість через цю призму, можна доходити до його психології творчості, виявити джерела стоїчного оптимізму» [5: 211–212], – так В. Іванишин осмислює ідейну спрямованість творчості В. Стефаника.

На сьогодні проблема відображення архетипних і символічних ознак і образів фольклорних творів мало досліджена і розглядається

переважно крізь призму ритуалу, міфу, обряду та в межах з'ясування функції символу як стилістичної категорії, художнього засобу (М. Дмитренко, В. Давидюк, Н. Пастух, О. Бриняк, Л. Пикалюк). Зокрема, етнолінгвістичний підхід до аналізу традиційних уявлень про весільну пісеннообрядовість у міжетнічному середовищі присвячена праця Т. Саварин та Н. Федчишин «Весільна лемківська пісня (українська, польська, словацька): специфіка та використання» [22]. Питання психологізму, зображення та вираження образу землі в українських народних думках майже не досліджено, з'являються лише поодинокі наукові розвідки М. Набок [14].

У літературознавстві психологічні принципи тлумачення тексту розглядаються вченими з урахуванням національних особливостей сприйняття дій, вчинків героїв, співвідношення «свідомих і несвідомих процесів формування й становлення образу автора твору» [28: 225], як сукупність символів, знаків, що «формують текст, підтекст, інтертекст та метатекст» [6: 44]; «архетипних ідей», що уподібнюють їх до тих мотивів, образів, сюжетів, які походять від міфів, ритуалів [27: 145]; як «літературні архетипи в інтертекстуальних зв'язках» у письменників різних поколінь [8: 153]; як основа «несвідомих мовних кодів» [1: 213]. Названі принципи типологічно національно марковані та осмислюються в тісному поєднанні з народною мораллю, етикою, естетикою, філософією, національним світовідчуттям, світобаченням, світорозумінням в цілому. Зокрема, Г. Ключек писав, що «саме естетика є властиво наука почування, спеціально про відчуття артистичної краси, – значить, є частиною психології. А в такому разі й основана на ній критика мусить бути психологічною...» [7: 53]. На сучасному етапі дослідженню образу землі в літературних творах присвячено наукові праці Ж. Янковської [32], А. Гурдуза [2], І. Кушнір [11] та ін. Скажімо, у порівняльно-типологічному аспекті А. Гурдуз розглядає міфопоетику української й загальноєвропейської «прози про землю». На матеріалі творів М. Коцюбинського, О. Кобилянської, В. Стефаника, К. Гамсуна, Т. Гарді, Д. Г. Лоуренса та ін., дослідник простежує образ землі в символічному вираженні «земля-мати», «земля-годувальниця», «земля-жінка», «земля-дружина», «земля-стихія», «земля-рай». Проблеми, поставлені в наукових розвідках цих та інших вчених зумовлюють подальше розв'язання питань, пов'язаних з національною особливістю трактування образу землі у фольклорній та авторській творчості.

Тому, *мета* нашого дослідження полягає у з'ясуванні й порівнянні архетипно-символічних ознак образу *землі* в українських народних думках та новелах В. Стефаника, засвідчуючи таким чином тяглість традиції від народної до авторської словесності, навіть якщо говорити про різножанрові твори; визначенні ролі авторського начала у

зображенні *землі* (вербальний та невербальний рівні); дослідженні трансформації національно маркованих мовних знаків, що є виразом особливостей світогляду двох етнокультурних груп; розширити межі дослідження архетипів на рівні національної словесної культури українців.

Архетип і символ виникають несвідомо, проте архетип більш глибинний, первинний та «спроектований і в минуле, і в сучасне, рухаючись у просторі й часі, а символ може втрачати свою актуальність залежно від історичних умов» [20: 64]. У художньому тексті архетипи відображаються в архетипних образах. *Архетипний образ* – це конкретний прояв етнічно маркованого архетипу у вигляді предметно-буттєвих, особистісних, просторових, часових чи абстрактно-персоніфікованих реалій, які викликають в уяві стійкі асоціації з художньо-естетичним мисленням народу. Натомість *символ* володіє здатністю до розширення прямої, а ще більше – метафоричної семантики образу, або поняття. К. Юнг, як основоположник теорії архетипу, наголошував, що символом є «термін, назва або навіть образ, що володіє окрім свого загальноповсюдженого ще й особливим додатковим значенням, яке несе щось невиразне (не зовсім усвідомлене. – Ж.Я., М.Н.), невідоме» [30:15]. Оскільки категорії *архетипного образу* та *образу-символу* перетинаються, то вчений підкреслив, що «символічним є таке слово чи образ, значення якого виходить за рамки прямого і не піддається точному визначенню чи поясненню» [30: 15]. С. Кримський розглядає символ не просто «алегоричним іншовиразом», «різновидом метафори», «горизонтальним порівнянням мовних чи предметних одиниць», а як знак з «безконечним смислом», що вкорінений у семантичне поле культури й традиції народу.

У національному бутті українців, у фольклорі, а також (як наслідок) в авторській творчості таким архетипним образом і одночасно символом постає образ *землі*. Виходячи з основоположних підстав М. Гайдеґґера та Г. Гачева, С. Кримський вперше простудіював явища української культури, залучаючи до аналізу також фольклорні й літературні твори із застосуванням універсального смислового концепту «Дім – Поле – Храм», який відображає топоси «дійсного буття людини». Образ-символ «*земля*» в межах цього концепту тяжіє до двох перших топосів – «Дім» і «Поле». Топос «Дім» має кілька значень. Це не тільки оселя, де проживає людина, що є її індивідуальним простором, який вона влаштовує сама і де проходить її фізичне життя й духовне зростання, але й населений пункт, держава (Україна), «рідна земля», що у словесній творчості породжує духовні прояви патріотизму і пов'язана з її захистом, а отже – звитягою, навіть героїзмом. Водночас образ *землі* повністю мислиться як семантична складова топосу

«Поле», яка за своєю природою є бінарна. Щодо цього С. Кримський писав: «Земля отримує в традиційній українській свідомості подвійне тлумачення: як оброблене селянське поле, що освячене працею та хліборобськими обрядами, і як “Дике поле” – степовий край загрозливих навал, смертної темряви вторгнень нехристиянських сил» [9: 430].

Глибинний зміст образу *землі* властивий українським народним думам та новелам В. Стефаника: у думках *земля* постає в опозиції «рідна земля» – «Дике поле» (як тополи буття «свого» й «чужого», в межах яких *рідну землю* та свій народ потрібно боронити від ворогів); у новелах В. Стефаника *земля* представлена семантикою «*рідної землі*» (України), а також *землі* як ґрунту, ниви, наділу – «букати поля», до якої було прив'язане все життя галицького селянина.

У новелах В. Стефаника, порівняно з думами, образ *землі* більше тяжіє до архетипного (хоч і позначений деякими символічними рисами, адже ця взаємодія неминуча) і пов'язаний саме з глибоким психологізмом, душевними переживаннями персонажів. Водночас він взаємодіє із поняттям «художній образ», який пов'язує об'єктивне й суб'єктивне світосприйняття, виражаючи певний ступінь узагальнення, естетичного ідеалу автора та суспільної тенденції, втілюючи не тільки індивідуальні риси першообразу, а й піднімаючись до образу-типу, навіть «національного мегаобразу», що виражає «народний дух» [34: 131]. В українських народних думках, незважаючи на первинність цих текстів, образ *землі*, у порівнянні з творами В. Стефаника, уособлює більш символічне значення стосовно згаданих вище конотацій (хоча й не позбавлений у своїй основі генетично архаїчних первнів), особливо це стосується поняття «*рідна земля*» (очевидно, через поетичну форму цих творів). Разом з тим, символ *землі* в думках, як і у новелах В. Стефаника, – це універсальна категорія пізнання духовного єства людини. Через пізнання таких архетипів, утілених в архетипних образах, можемо розкодовувати смисли національного світогляду. Принагідно варто згадати, що так само психологічно глибоко писав про *землю* ще один західноукраїнський новеліст В. Ткачук. За способом та глибиною письма цих двох галицьких новелістів часто порівнюють, бо саме образ *землі* у В. Ткачука є також «наскрізним художнім образом з архетипними ознаками та символічним наповненням» [32: 300]. М. Дмитренко слушно назвав архетипи «психологічними реліктами». Вчений, послуговуючись дослідженням І. Пасько писав про те, що ця «архітектоніка давнього духу нікуди не зникла і не вмерла, вона втілила себе в етногенетичних парадигмах історичної пам'яті і соціальних імперативів» [3: 11].

Глибокий символізм, вкорінений в основі народного світогляду, естетичну природу кобзарсько-лірницької традиції, зауважуємо і в

образі творця, оповідача і виконавця дум. Так, під час виконання думи в системі «виконавець–слухач» на перший план виходить образ кобзаря, який намагається якнайглибше передати емоцію стосовно оспівуваних героїв, образів, патріотичні почуття, переживання, зміст, вербальну та невербальну сутність творів, у яких *земля* постає уособлення Батьківщини. У процесі творчої співдії виникає своєрідний зв'язок, духовна єдність між виконавцем та слухачем в якій кобзар спрямовує його увагу на «індивідуально-авторську картину світу, в якій герой думи постає як символ нації, надлюдина» [12: 204]. Виспівані бандуристом образи пробуджують у слухача архетипну пам'ять, образи, сюжети. Вони виносять кобзаря та слухача за межі звичного сприйняття життя та наближають до духовного, морального, етичного як цінностей, спонукають до глибинного осмислення дійсності й себе в ній. Тому образ землі в українських народних думах – це вираження самозаглибленості, філософічності у сприйнятті світу, неперервності зв'язків між минулим та сучасним, укорінення ідейності як питомо національного прояву характеротворення героїв дум.

Жанрово не менш експресивними й емоційними є й психологічні новели В. Стефаника. Звичайно, ця емоція по відношенню до образу *землі* дещо інша, проте не менш глибока. Образ землі у новелах В. Стефаника – це вираження індивідуально авторського сприйняття та розуміння світу. За силою психологізму зображуваних героїв та явищ йому немає рівних в українській літературі. Д. Донцов писав про те, чим була земля для письменника як представника свого народу, якщо сприймати цей образ крізь призму його персонажів: «Наша земля, вона-земля – ось було джерело його філософії, холодної, як срібло, й горячої, як смола, що палила його» [4: 176]. Стефаників психологізм був настільки відмінним, що у ньому вбачаємо як шлях до індивідуалізації образів, так і до їх типізації, де спільним знаменником життя галицького селянина виступає «поле». Це та земля, яка дійсно годує, «родить», тому антропоморфізується, викликаючи у селян найглибші почуття.

Психологічно-філософського звучання набуває образ землі у новелах «Озимина», де початок та кінець буття ніби зійшлися до купи, та «Межа», в якій ще більше загострюється трагічність акту завершення життя й відчуття «своєї землі». Ставлення героїв новел до землі зображено крізь призму «філософії серця» [31], «ідеї серця», категорії «цінності» і «значущості». Так, у новелі «Межа», старий Семен, помираючи, перебуваючи «на межі» в агонії, безпам'ятстві, «правується» з Богом через землю, яка йому дорожча за все й усіх, бо він за неї боровся, за неї згрішив – убив багача, який хотів у нього відібрати ниву, але не розкаюється у цьому. Господар за свій вчинок «відсидів у мурах»,

але його «туск за землею не заржавів». Повернувшись додому, він «обіймав свої *ниви*», ревно доглядав їх, розмовляв із землею: «Та як вона засне змордована, як та *мама*, що нагодувала діти та вкрилася *білими пеленами*, як *лебідь* крилом, то я гріхувався прокидати *сніг*, аби не змерзла і не пробудилася. Земля – твоя *донька*, і ти повинен мені простити»; «Мої *ниви* на весну *зелені*, із вітром шепчуть. А я прилягаю на *ниву* і декую вітрові, що він є на землі, і землі, що вона родить. А розмова їх обоїх родила в мене молитву до тебе, боже, таку, що ти ніколи не чув, і за цю молитву то ти повинен мені дарувати» [24: 125].

Рівень цінності та значущості землі для персонажа новели – це своєрідний «відступ у себе», в якому поєдналося минуле й теперішнє, любов й ненависть, побожність й гріховність. Герой філософствує, пропускає крізь себе вже пережите, але незмінним залишається лише його неперервний зв'язок із землею. Сакралізація такого зв'язку В. Стефаником передається не лише порівнянням землі з матір'ю, донькою, але й підсилюється кольористикою *білі пелени*, *лебідь*, *сніг*. Первісно слово «білий» означало «блискучий, прозорий, невидимий», а пізніше – «чистий та світлий». Тобто, це символ світла, сонця, життя, вічності, святости, божества [23: 24]. Лебідь для українців – символ богів, цнотливої наготи та незаплямованої білизни; повноти задоволення бажань; відродження; самотності; смерті; краси; вірного кохання [23: 134–135]. Відтак, у новелі «Межа» вивершується архетипний наскрізний образ *світла*, як вічності і святости буття людини на своїй землі. Цей образ протиставляється скоєному гріхові Семена, вивершуючи цим відданість персонажа землі-годувальниці. У беззастережній любові до своєї землі, він навіть перед смертю певен, що Бог «повинен дарувати» йому цей гріх, хоч зовсім у ньому не розкаюється і, якби знову зчинилося таке, то зробив би те саме: «Гріх гріхом, а я землі і тепер не дам ...Та я коло неї працюю, та я з кожного боку поглядаю. А де будяки, та згинаюся і виполюю. Хребет тріскає, руки горять від будяків. А я вночі не годен розправитися та язиком виллизати руки, як собака рану» [24: 125]. Емоційна дієслівна лексика *працюю*, *поглядаю*, *згинаюся*, *виполюю*, *хребет тріскає*, *руки горять* показує силу й водночас трагічність буття покутського селянина.

Земля-мати в давніх віруваннях українців – це образ-тотем, якому поклонялися та дякували за родючу ниву. У новелі «Межа» цей образ розширено до рівня *земля-донька*, що обумовлено світоглядом автора, особливістю етнічного характеру. Поетичне співвідношення *Бог – зелені ниви – світло – лебідь* увиразнює сприйняття образів *земля-мати* й *земля-донька*. В осмисленні й формуванні природовідповідності цих поетичних образів важливу роль відіграє принцип категоріального споріднення – теологічний, астральний, орнітологіч-

ний, зоологічний, ботанічний. Тобто, навколишній світ не є хаотичним і довільно поєднаним, а стає впорядкованим, наповненим смыслом, живим. Він «говорить» з людиною своїми ритмами, способом існування. Водночас, людина теж говорить зі світом «своєю мовою», яку В. Стефаник виносить за межі повсякденного буття й трансформує в екзистенційну площину, де одним з важливих чинників формування національного характеру була свобода вибору й відповідальність за результат свого вибору. У цьому простежуємо національну самобутність психологізму зображуваних образів новели «Межа».

У новелі «Озимина» трагічність виражається у важкій, непосильній праці на землі, нездатності її обробляти. Персонаж новели – старенький дід, який просить смерть прийти до нього, бо немає вже сили працювати на землі та підтримувати її красу. Дивлячись на зелену озимину, він роздумує: «Земля все молода, вона як дівка, світло є – то вбереси, будний день – то вона по-будному вбрана, а все дівочить – відколи світа та сонця» [24: 94]. У новелі ставлення до землі знаходить своє втілення в образах гарно вбраної *дівчини*, *зеленої ниви*, *світла й сонця*, що є символами зародження нового й вічного. Разом з тим, зелену житню ниву зображено у протиставленні до образу «*білого, як молоко*» діда, який просить смерті. Такий контраст не випадковий – так символічно відображається часопростір буття людини, її зв'язок з минулим (важка робота на землі, радість життя на ній, захоплення її красою) і теперішнім (біле обличчя діда, як символ відходу «за межу», смерть). Художньо-семантична співвіднесеність образів *неба* (світло сонця) і *землі* (зелена нива) гармонізує, упорядковує два світи, естетично вивершуючи людину та її діяльність на землі. Тому для персонажа твору земля олюднюється і постає в образі молодої дівчини, що є символом не лише краси, але й неперервності роду. Навіть перед відходом у той світ, старенький бачить красу своєї землі й милується нею. Для нього її природна краса вічна, як вічні є світло і сонце. Відтак, образ землі у художньому часопросторі новели зображено крізь призму нерозривного зв'язку людини і природи (антеїзм), вираженого в національно маркованих символах-ідеалах як *земля-дівчина*, *земля-жінка*, *земля-життя*, *земля-краса*, що є одним з виявів національної своєрідності потрактування цього образу.

Якщо у новелах В. Стефаника галицькі селяни перед смертю звертаються до землі як годувальниці, роздумують про життя на ній, емоційно-ціннісно пропускають крізь серце почуття любові до неї, то для персонажів українських народних дум «Три брати самарські», «Смерть козака на долині Кодимі», «Хведір Безрідний» земля уособлюється як цінність свободи, волелюбства, за неї вони борються і

вмирають у стражданнях. У новелах письменника художньо вивершується *культ землі* та *культ господаря*. Герої відвойовують землю у гір, кривдників та злодіїв, кревно оберігають її, як годувальницю. У думках *земля* більше має конотацію рідного краю, батьківщини. Саме у жанрі дум вивершується *культ воїна й землі*, де звеличується звитяга, героїзм, козацька слава у боротьбі за рідну *землю*. Зокрема, лежачи постріляним і порубаним, вмираючи від смертельних ран, герой думи «Смерть козака на долині Кодимі» проклинає долину Кодиму за те, що вже не зможе прославляти козацьку славу, виконувати місію воїна-захисника: «Бодай ты, долино Кодимо, мхами, болотами западала, / Щобь у весну Божу нѣколи не зоряла не позоряла» [25: 147]. Звернення до долини Кодими як до живої істоти – це відгомін давніх вірувань українців, що відображали високий рівень естетизму у сприйнятті навколишнього світу. За такого філософсько-релігійного вчення бог ототожнювався з природою. Обожнювалися всі явища природи, небесні світила, дерева, річки, долини. У думі «Смерть козака на долині Кодимі» герой проклинає землю, щоб вона «мхами, болотами западала», «не зоряла, не позоряла» та одночасно прагне бути похованим на цій же *землі* за козацькими звичаями. У такому символічному ряді подвійного потрактування образу *землі* у думі виражається *трагічність* та *героїка буття* українців.

У думках чітко простежується протиставлення в опозиції «свій – чужий»: символами *свого* стали образи *вірного товариша, коня, батька отамана, кошового*, за наказом яких козаки «тіло молодецьке знаходили <...> й славу учинили». *Чужими* постають турки-яничарами, що є уособленням тяжкої неволі на чужині, тому для героїв дум краще померти від ран та «орливі чорнокрыльциві», ніж жити у неволі на чужій землі. Важливою складовою сюжету дум є його емоційна багатомірність, в якій народжується ідейно-моральна, естетична істина. Значну роль відіграє й образ оповідача, творця і виконавця народних дум, емоційний темпоритм, що об'єднує почуттєву, конкретно-образну, ритмічну, звукову складову художнього твору. Відчуття героями сакральності *свого* простору породжує непокору *чужому* навіть перед смертю. Важливу роль у передачі такого внутрішнього психологізму героїв відіграють і невербальні засоби спілкування кобзаря зі слухачем. Зокрема, за допомогою кінематичних засобів спілкування, що пов'язані з мовою тіла (міміка, пози, погляди, рухи), виконавець думи невимушено збуджував уяву аудиторії, «розблоковував базові духовні та моральні установки» [29: 82]. Навіть чужоземні студенти, серед яких було проведене соціологічне опитування про сприйняття дум у виконавській манері кобзаря відчували «потужний потік енергії», генетичний зв'язок зі своєю землею [13: 6].

Архетип землі як Батьківщини, рідної землі, України, а відповідно – й боротьби за її свободу постає й у новелах В. Стефаника «Дід Гриць» та «Сини». У першій дід Гриць розповідає, як провів усіх своїх онуків у світ боронити землю та його «святих» – Шевченка і Франка: «Внуки пішли, а я ще і внуку віпровадив, аби в шпиталях ходила за хворими. Ані одно не вернуло. Стара здуріла, мене лихословила, Україну проклинала» [24: 122]. У думі «Іван Коновченко» мати також проклинала полковника Филоненка за смерть єдиного сина, який пішов воювати й «слави й рыцарства козацькому війську доставати». Образ землі у цих творах постає як цінність свободи, волі, що вкорінена у *рід*. У родовій пам'яті відтворені життєдайні основи буття українців, де *земля* уособлювала *життя*, що несе *безсмертя*. Тому смерть персонажів дум і новел зображено крізь призму циклічності буття, родової пам'яті. Зокрема у думі «Іван Коновченко» це втілено в художніх образах похорону-весілля: «О тепери козаки, Панове молодци, пійте / да гуляйте, / Разомъ похоронъ и веселья отправляйте!» [26: 33]. Цей психологічно й етнічно глибокий момент символізує ініціаційну повноту й завершеність життя людини на землі, адже саме ініціаційні обряди допомагали й допомагають людині «усвідомити свою долю» та виконати своє «родове призначення», пройшовши усі цикли соціалізації земного буття [33: 92].

Крізь призму родової пам'яті зображено архетип *землі* й у новелі «Сини». Відчуття причетності до землі вкорінено у житті *роду* старого Максима. За словами В. Іванишина, це була «та земля, що постійно сприймалася свідомістю, як начало усіх начал, як біологічний організм свого живого кореня», але це була ще й «та земля, що виховувала в людях почуття, сильніші від смерті, коли в часи трагічних лихоліть хоч п'ядь її залишалась незвільненою» [5: 213]. Тож, коли старший син йде воювати за Батьківщину, батько не вагаючись проводить на її захист і молодшого. «Оце Україна, а тут, – і справив шаблев у груди, – отут її кров; землю нашу ідем від ворога відбирати. Дайте мені білу сорочку, дайте чистої води, аби-м обмивси, та й бувайте здорові» [24: 123], – такими були слова Андрія, старшого сина Максима. Образ крові символічно вивершує їх *рід* у боротьбі за свою землю. У новелі немає жодного нарікання батька на вчинок синів. Натомість художньо довершеним звучить мотив *роду* і *землі*, заснований на світоглядних основах сприйняття українцями землі як життєдайної цінності, за яку потрібно боротися. Лексеми «*кров*», «*шабля*», «*біла сорочка*», «*чиста вода*» мають тут не тільки пряме, але й символічне значення і є яскравим художнім втіленням ідеї вічності буття роду на своїй землі. Образи *білої сорочки* та *чистої води* тут набувають якісної характеристики з проекцією у ментальну сферу. Підсилює цей зв'язок

порівняння землі з *м'якою колискою*: «Максимові ноги чули під собою м'якість <...> земля дає йому ту м'якість, і зате він її так любить. І як він викидав жменею зерно, то приповідав: “*Колисочку* я вам постелив *м'якеньку*, ростіть до неба”» [24: 144].

Вічність буття *роду* на своїй *землі* у новелі «Камінний хрест» символічно зображено в образі хреста, який поставив Іван Дідух на горбі. Хрест – не символ смерті, а символ Іванового життя, про яке просить односельців не забувати, коли вони святитимуть свої ниви у «світу неділю». Хрест є з'єднуючою ланкою в розірваному ланцюгу Іванового роду: «Камінний хрест – символ цієї історичної цільності роду, шанованого персонажами Стефаніка понад усе. Невелике полегшення проймає Івана Дідуха, коли він бачить увіковічення себе на Батьківщині: “Видиш, стара, наш хрестик? Там є відбито і твоє намено. Не біси, є і моє, і твоє...”» [5: 219]. За цього образ землі Стефанік подає не лише як землі-годувальниці, на якій герой «стратив» свою силу, а значно розширює межі її сприйняття, бо рідна *земля* – це і село, гори, рідний край.

Образи землі як *родової пам'яті, слави, волі* поглиблюють ідейний та художньо-естетичний зміст українських народних дум «Іван Коновченко», «Сірчиха і Сірченки». Герой думи «Іван Коновченко» за обов'язок вважає залишити тихе життя хлібороба та піти на Черкень долину «Славы рыцарства козацькому війську доставати», де й гине, а вдова Сірчиха втрачає чоловіка та двох синів на війні. Поряд з глибокими переживаннями матерів через втрату синів, вивершується мотив українського *Роду, Слави і Волі*. Неперервність родинних традицій у ставленні до *землі* подано у взаємодії *внутрішнього* і *зовнішнього* як етнопсихологічних констант. Під *внутрішнім* розуміємо душевний стан, свідомість, пам'ять героїв. Вони згадують героїчне минуле своїх предків, яке пробуджує у них почуття обов'язку перед собою, родиною, Україною й спонукає до зміни простору *Дому* на простір «*стену*», «*дїброви*», «*Черкень-долини*», «*славного города Корсуня*», «*зелених байраків*», «*козацького куреня*», «*зброї*», «*славного козацького війська*», «*славної України*»: «Таки піду с козаками погуляти, / Щоби *отцевскую славу* не утирати!» [26: 33]; «И дивиться, что есть на стени молодецкїй / богатырская *зброя*, / Ен йїй з стени здимає, / Правую рукою хватає, / На білий плечі складає, / Из *дому* виходжає» [26: 39]. Такі етнічно марковані символи боротьби за свій простір протиставляються *гречкосійству, плугу, ріллі*: «Будуть минѣ козаки, прозваніє прокладати / *Гречкосѣмь, полагаємь* називати; / Не хочетсѣ минѣ, мати, по *роль* спотикати, / За *плугомь* спини ломати, / Жовтого сафьяну коляти, / Червоннаго едеману пиломь набивати; / Хочетсѣ, мати, пойти, на долину Черкень погуляти, / Звычай козацького набрати, /

Слави рыцарства достати [26: 30]. Одним з факторів, що вплинув на формування таких етнопсихологічних рис українців у сприйнятті землі, був *степ*. В українській психіці відкритий простір степу породив *вільнолюбство, відчуття рівноправності* у взаєминах з іншими, степ був чинником «певної селекції» (пасивна частина суспільності зберігалася від нападів втечею, пасивністю, що й передавала нащадкам, натомість активна частина чинила спротив та гинула)» [18: 167]. Тож, символіка понять «земля – рід», «земля – слава», «земля – воля» розширює потрактування образів *степу, дому*. У думі вони насичені героїко-моральним імперативом відданості ідеї родової боротьби за землю без страху смерті та обумлені національною своєрідністю світосприйняття і світорозуміння персонажів дум.

В основу художньо-естетичного змісту думи «Сокіл» й новели В. Стефаника «Вона – земля» покладено переживання персонажів через втрату свого простору, а, отже, свободи й волі. Оповідач, творець і виконавець думи та автор новели вводять слухача і читача у внутрішній світ персонажа, роблять їх причетними до глибинного процесу народження і прояву думки, дії, світу внутрішньої природи «я» героїв творів. Так, старий сокіл «жалібноенько квилить, проквильє» через втрату свого дитяти-соколяти, якого забирали у неволю. В алегоричній формі «своя» земля, а це *козацькі звичаї, славна Україна* протиставляється «чужій» землі, бо вона – «серебрєні пути» панських звичок, «жемчег» панської розкоши. Образ сокола у думі – відгомін давніх вірувань українців, згідно яких «сокіл уособлював у собі Першобога Світу, Першоптаха, птицю-тотема. Згідно з легендою він перевтілювався в Рода (Першобог давньоукраїнської міфології, зачинатель усього живого, “Господар Світу”)» [21: 46]. Відтак, архетипний образ Сокола постає символом єднання Роду, непокори, волі, свободи, морально-етичних принципів: «Ей, соколя, моє, бездольне безродне! / Лучче ми будемо по полю літати / Та собі живности доставати, / А ніж у тяжкій неволі / У панів проживати» [25: 32]. Образ *недолі* у думі декодується як ознака недосконалості внутрішнього світу людини по відношенню до зовнішнього і це спонукає до пошуку справжності буття, яке можливе бути лише на рідній *Землі*, бо вона – це *Воля* і саме *Життя*. Тому поетичний образ *бездольного соколяти* в неволі, після порятунку трансформується в образ *ясного сокола*.

Крізь призму понять *Земля – Воля, Земля – Життя* зображено й персонажів новели В. Стефаника «Вона – земля». Данило, тікаючи від війни, щоб дітей «на наругу не подати», зрікся своєї землі «та й кров свою наклав на ковані вози, аби ніхто єї не споганив» [24: 109]. Втрата землі у новелі вивершується до екзистенційного рівня. Ставлення галичан до себе, життя, своєї долі визначається рівнем вкорінення

їх у свою *землю*, а втрата її прирівнюється до втрати *життя*. Промовисто тут звучить мотив «*німоти*», коли дружина Данила втратила мову через від'їзд з дому. Не допомагали їй і молитви перед іконами у Семеновій хаті, де подорожні зупинилися на ночівлю. Єдиним порятунком від німоти були слова чоловіка про повернення на свою землю. Художньо-естетичної значимості образу землі у новелі надає протиставлення *німоти* лексемі *пісня*, що слугує звуковим тлом для вивершення мотиву повернення покутських селян додому: «І пили оба діди, та й стара баба з ними, та *співали*. Баба сиділа в середині, та кріпко обіймала обох руками, та провадила *пісні* <...> Та так вони *співали* до зорів, а на зорях ковані вози заклекотіли, і Данило вертав додому» [24: 110]. Відтак, для персонажів українських народних дум та новел В. Стефаника повернення на рідну землю є невід'ємною складовою їх національного світосприйняття і світорозуміння, в основу якого покладено розуміння землі як *життя* (*земля* – *життя*).

Отже, образ землі в українських народних думках та новелах В. Стефаника настільки значимий, глибоко символічний, що у своїй семантиці сягає рис архетипного. Перебуваючи в «межовій ситуації» – загрози втрати землі, волі, свободи, життя, герої проявляють безумовну рішучість діяти, ризикувати життям. За цього їх ставлення до землі набуває сакрального змісту, ідеалізується, стає уособленням неперервності традицій, родової пам'яті. У результаті семантико-когнітивного аналізу та концепт-аналізу з'ясовано рівень співвідношення семантики мови та концептосфери людини, що обумовлюються особливістю світосприйняття, світорозуміння і світовираження персонажів творів у ставленні до землі та життя в цілому. Відтак наголошено, що образ землі у художніх творах набуває символічних форм, виражених у системі *Земля* – *Рід*, *Земля* – *Життя*, *Земля* – *Воля*, *Земля* – *Слава*. Зображально-виражальні національно-марковані лексеми дум і новел увиразнюють зміст цих символів, вказують на рівень художнього осмислення, узагальнення та сприйняття дійсності творцем, оповідачем і виконавцем думи та автором новел. Завдяки порівняльному методу дослідження з'ясовано особливості національного психологізму різних етнокультурних регіонів України – Галичини (Покуття) і Степової України (Слобожанщина). Зокрема вказано, що важливим чинником формування етнопсихологічних рис персонажів дум був *степ*, безмежний простір якого породив у характері вільнолюбство, нехтування небезпекою, несприйняття «гречкосійства» і, як результат, усвідомлений вибір йти «звичаїв козацьких набирати» й «слави-лицарства доставати». Степ, як домінуючий чинник у думовому епосі, був як феноменом естетичним, так і тим елементом, що постійно тримав людину у фізичній і психічній напрузі. Тому герої дум зали-

шають тихе хліборобське життя та йдуть боротися за свою землю, яка уособлювалася в образах «степу», «байраку», «долини», «козацьких звичаїв», «козацького куреня», «славного козацького війська», «шаблі булатної», «пещалі семип'ядної», «славної України», що й визначає національну своєрідність потрактування образу землі в українських народних думках.

Коли герої дум постійно борються, помирають й удостоюються козацької честі й слави, то персонажам новел В. Стефаника, які народилися у гірській місцевості й перебували під «опікою» і захистом гір від зовнішніх нападів, все ж доводиться відвойовувати землю, «дукату поля» у цих гір, і ця боротьба фізична, духовна, психологічна. Земля виховувала у цих людей почуття, сильніші смерті й це часто змушувало їх звертатися до Бога, навіть проклинати його. Крізь призму архетипу землі як годувальниці яскраво виражено такі національні прикмети українського характеру як інтровертизм, емоційність, чутливість, кордоцентризм, ліризм, що поглиблюють в українця екзистенційно-межове світобачення, філософічність та сприяють формуванню національного характеру.

Незмінним як для персонажів дум, так і новел В. Стефаника залишається любов до землі, відданість, самопожертва заради неї, бо саме із землею персонажі творів пов'язують свої надії, мрії, сподівання, біль, страждання – усе своє життя; вони народжувалися, раділи, тужили й умирали з думкою про неї, ставлячи й по-своєму розв'язуючи питання про сенс власного буття, вісню якого була їх земля. У зв'язку з цим, постає питання подальшого декодування таких образів-символів, як Дім, Шлях, Храм, їх художньо-естетичного вираження у фольклорних та літературних творах, а це дає можливість на значно ширшому рівні дослідити основи внутрішнього світу персонажів, поетики характеротворення, образу автора в художніх творах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедлінський О., Набок М. У пошуках сакральних мовних кодів загальнолюдських цінностей (на матеріалах запозичень російської, української та русинської лексики) // Русин. 2020. № 60. С. 213–226. DOI: 10.17223/18572685/60/13

2. Гурдуз А. Міфопоетична парадигма в українській та західноєвропейській «прозі про землю» кінця XIX – першої третини XX ст. Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 281 с.

3. Дмитренко М. Символи українського фольклору. К.: УЦКД, 2011. 400 с.

4. Донцов Д. Поет твердої душі (В. Стефаник) // Літературна есеїстика. Дрогобич: Відродження, 2010. С. 174–186.

5. Іванишин В. Син землі (Есе про творчість Василя Стефаника) // Василь Стефаник – художник слова. Івано-Франківськ: Плай, 1996. С. 210–227.
6. Иванов Н. Интертекст – метатекст: культура, дискурс, язык // Языковые контексты: структура, коммуникация, дискурс. М.: Книга и бизнес, 2007. С. 43–50.
7. Ключек Г. Поетика і психологія. К.: Знання, 1990. 48 с.
8. Козлов А. Духовність як літературознавча категорія. К.: Акцент, 2005. 272 с.
9. Кримський С. Дім – Поле – Храм // Про софійність, правду, смисли людського буття. К.: ІФНАНУ, 2010. С. 426–439.
10. Кримський С. Софійні символи буття // Під сигнатурою Софії. К.: Києво-Могилянська академія, 2008. С. 21–29.
11. Кушнір І. Символ землі утворенні національної картини світу (на прикладі франкомовної літератури) // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. 2012. Вип. 20. Ч. 1. С. 205–212.
12. Nabok M. Ukrainian National Dumas: National Perceptions in the Process of Intercultural Communication // Psycholinguistics. 2018. № 24 (2). P. 198–217. DOI: 10.31470/2309-1797-2018-24-2-198-217
13. Nabok M. Teaching Ukrainian folk dumas at University: analysis in context of intercultural communication // Advanced Education. 2020. № 16. P. 4–8. DOI: 10.20535/2410-8286.184554
14. Набок М. Українські народні думи: особливості національного характеру і типологія героя. Тернопіль: Підручники і посібники, 2014. 176 с.
15. Набок М. «Українська фольклористична енциклопедія» у колі міжнародних студій // Slavica Slovaca. 2021. Vol. 56, № 3. С. 478–481.
16. Нудьга Г. Українська дума і пісня в світі. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1997. Кн. 1. 421 с.; Кн. 2. 509 с.
17. Нудьга Г. У колі світової культури. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 440 с.
18. Набатович І. Етнопсихологія українців у літературно-критичній рецепції Дарії Віконської // Формування національних основоположних підстав сучасного українського народознавства та літературознавства. К.: Українська літературна газета, 2018. Вип. I. С. 163–176.
19. Потебня А. Мысль и язык. Одесса: Изд-во Украины, 1926. 205 с.
20. Процик І. Поняття архетипу в науковій літературі: генетико-теоретичний аспект // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2009. № 2. С. 56–67.
21. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. К.: Український письменник, 1993. 63 с.
22. Саварин Н.О. Федчишин Т.В. Весільна лемківська пісня (українська, польська, словацька): специфіка та використання // Русини. 2021. № 65. С. 277–295. DOI: 10.17223/18572685/65/15
23. Словник символів культури України / За заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренко. К.: Міленіум, 2002. 260 с.
24. Стефаник В. Вечірня година. Новели. Ужгород: Карпати, 1987. 141 с.
25. Українські народні думи. Том перший корпусу. Тексти № 1–13 і вступ Катерини Грушевської. Харків: Державне видавництво України, 1927. 166 с.

26. Українські народні думи. Том другий корпусу. Тексти № 14–33 і вступ Катерини Грушевської. Харків; Київ: Пролетар, 1931. 304 с.
27. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів: Літопис, 1996. С. 109–135.
28. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Т. 31. К.: Наукова думка, 1981. 596 с.
29. Черемський К. «Вустинський простір» українських традиційних співців-музикантів // Кобзарсько-лірницька епічна традиція. Харків; Київ: НЦНК Музей Івана Гончара, 2019. С. 77–90.
30. Юнг К. Человек и его символы. М.: Университетская книга, 1997. 368 с.
31. Юркевич П. Философские произведения. М.: Правда, 1990. 670 с.
32. Янковська Ж., Рарицький О., Марчук О. Відображення архетипного образу землі у новелах Василя Ткачука (за збіркою «Сині чічки») // Slavica Slovaca. 2020. № 55 (2). С. 296–306.
33. Yankovska Z., Sorochnik L., Anthropocentric Dimensions of Ukrainian Culture (In The Context of the Archetype of the Wise Old Man) // Anthropological Measurements of Philosophical Research. 2020. № 18. P. 87–101. DOI: 10.15802/ampr.v0i18.221383
34. Yankovska Z.O., Sorochnik L.V. Anthropological Dimension of the Philosophical «Literature-Centric» Model of Ukrainian Romanticism // Anthropological Measurements of Philosophical Research. 2021. № 19. P. 127–137. DOI: 10.15802/ampr.v0i19.236062

REFERENCES

1. Bedlinskyj, O. & Nabok, M. (2020) In search of sacral language codes of common human values (on loanwords of Russian, Ukrainian and Rusinian lexis). *Rusin*. 60. pp. 213–226 (in Ukrainian). DOI: 10.17223/18572685/60/13
2. Gurduz, A. (2008) *Mifopoetichna paradigma v ukraïns'kij ta zakhidnoevropejs'kij "prozi pro zemlyu" kintsya XIX – pershoj tretini XX st.* [The mythopoetic paradigm in Ukrainian and Western European "prose about the land" in the land 19th – first third of the 20th century]. Mikolaiv: MDGU im. Petra Mogili.
3. Dmytrenko, M. (2011) *Simvoli ukraïns'kogo fol'kloru* [Symbols of Ukrainian folklore]. Kiev: UTsKD.
4. Dontsov, D. (2010) Poet tverdoi dushi (V. Stefanik) [The poet of a firm soul (V. Stefanik)]. In: *Literaturna eseistyka*. Drohobych: Vidrozhennja. pp. 174–186.
5. Ivanyshyn, V. (1996) Sin zemli (Ese pro tvorchist' Vasylia Stefanika) [The son of the land (An essay on the work of Vasyl Stefanik)]. In: Greshchuk, V.V., Kononenko, V.I. & Khorob, S.I. (eds) *Vasil' Stefanik – khudozhnik slova* [Vasyl Stefanik – an artist of the word]. Ivano-Frankivsk: Play. pp. 210–227.
6. Ivanov, N. (2007) Intertekst – metatekst: kul'tura, diskurs, yazyk [Intertext – metatext: culture, discourse, language]. In: *Yazykovye konteksty: struktura, kommunikatsiya, diskurs* [Language Contexts: Structure, Communication, Discourse]. Moscow: Kniga i biznes. pp. 43–50.
7. Klochek, G. (1990) *Poetika i psikhologiya* [Poetics and Psychology]. Kiev: Znannya.

8. Kozlov, A. (2005) *Dukhovnist' yak literaturoznavcha kategoriya* [Spirituality as a Literary Category]. Kiev: Aktsent.
9. Krimskiy, S. (2010) *Pro sofijnist', pravdu, smisli lyuds'kogo buttya* [About Sophistry, Truth, and Meanings of Human Existence]. Kiev: IFNANU. pp. 426–439.
10. Krimskiy, S. (2008) *Pid signaturoyu Sofii* [Under the Signature of Sophia]. Kiev: Kievo-Mogilyans'ka akademiya. pp. 21–29.
11. Kushnir, I. (2012) Simvol zemli u tvorenni natsional'noi kartini svitu (na prikladi frankomovnoi literaturi) [The symbol of the land in the national picture of the world (a case study of French-language literature)]. *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Seriya inozemni movi*. 20(1). pp. 205–212.
12. Nabok, M. (2018) Ukrainian National Dumas: National Perceptions in the Process of Intercultural Communication. *Psycholinguistics*. 24(2). pp. 198–217. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-2-198-217>
13. Nabok, M. (2020) Teaching Ukrainian folk dumas at University: analysis in context of intercultural communication. *Advanced Education*. 16. pp. 4–8. DOI: 10.20535/2410-8286.184554
14. Nabok, M. (2014) *Ukraïns'ki narodni dumi: osoblivosti natsional'nogo kharakteru i tipologiya geroja* [Ukrainian Folklore Dumas: the national character and typology of the hero]. Ternopil: Pidruchniki i posibniki.
15. Nabok, M. (2021) “Ukraïns'ka fol'kloristichna entsiklopediya” u koli mizhnarodnikh studiy [“Ukrainian Folklore Encyclopedia” in the circle of international studies]. *Slavica Slovaca*. 56(3). pp. 478–481.
16. Nudga, G. (1997) *Ukraïns'ka дума і пісня в світі* [Ukrainian Dumas and Song in the World]. Lviv: NAS of Ukraine.
17. Nudga, G. (2006) *U koli svitovoi kul'turi* [In the circle of world culture]. Lviv: The I. Franko LNU.
18. Nabytovych, I. (2018) Etnopsikhologiya ukraïntsv u literaturno-kritichnii retseptsii Darii Vikons'koi [Ethnopsychology of Ukrainians in the literary-critical reception of Daria Vikonska]. In: *Formuvannya natsional'nikh osnovopolozhnikh pidstav suchasnogo ukraïns'kogo narodoznavstva ta literaturoznavstva* [Formation of the national fundamental principles of the modern Ukrainian folklore and literary knowledge]. Kiev: Ukraïns'ka literaturna gazeta. pp. 163–176.
19. Potebnya, A. (1926) *Mysl' i yazyk* [Thought and Language]. Odessa: Izdatel'stvo Ukrainy.
20. Procyk, I. (2009) Ponyattya arkhetypu v naukovii literaturi: genetiko-teoretichnii aspekt [Understanding the archetype in the scholarly literature: a genetic-theoretical aspect]. *Visnik Zaporiz'kogo natsional'nogo universitetu. Filologichni nauki*. 2. pp. 56–67.
21. Plachynda, S. (1993) *Slovník davn'oukraïns'koi mifologii* [The Dictionary of Old Ukrainian mythology]. Kiev: Ukraïns'kii pis'mennik.
22. Savaryn, N. & Fedchyshyn, T. (2021) The Lemko Wedding Song (Ukrainian, Polish, Slovak): Peculiarity and Usage. *Rusin*. 65. pp. 277–295 (in Ukrainian). DOI: 10.17223/18572685/65/15
23. Kotsur, V. Potapeo, O.I. & Dmitrenko, M.K. (eds) (2002) *Slovník simvoliv kul'turi Ukraïni* [Dictionary of Symbols of Ukrainian Culture]. Kiev: Milenium.

24. Stefanyk, V. (1987) *Vechirnya godina* [The evening time. Novels]. Uzhhorod: Karpati.
25. Anon. (1927) *Ukrains'ki narodni dumi* [Ukrainian National Dumas]. Vol. 1. Kharkiv: Derzhavne vidavniststvo Ukraïni.
26. Anon. (1931) *Ukrains'ki narodni dumi* [Ukrainian National Dumas]. Vol. 2. Kharkiv; Kiev: Proletar.
27. Fraj, N. (1996) Arkhetipniy analiz: teoriya mitiv [The archetypal analysis: the theory of myths]. In: Zebritska, M. (ed.) *Antologiya svitovoi literaturno-kritichnoi dumki KhKh st.* [Anthology of World Literary and Critical Thought of the Twentieth Century]. Lviv: Litopis. pp. 109–135.
28. Franko, I. (1981) *Zibrannya tvoriv: u 50 t.* [Collected Works: in 50 vols]. Vol. 31. Kiev: Naukova dumka.
29. Cheremskyj, K. (2019) “Vustins'kiy prostir” ukrains'kikh traditsiynikh spivstiv-muzikantiv [The “Vustinsky space” of Ukrainian traditional singer-musicians]. In: *Kobzars'ko-lirnit'ska epichna traditsiya* [The Kobzar-lyric epic tradition]. Kharkiv; Kiev: NTsNK Muzei Ivana Gonchara. pp. 77–90.
30. Jung, K. (1997) *Chelovek i ego simvoly* [Man and His Symbols]. Moscow: Universitetskaya kniga.
31. Yurkevich, P. (1990) *Filosofskie proizvedeniya* [Philosophical Works]. Moscow: Pravda.
32. Yankovska, Zh., Raritskiy, O. & Marchuk, O. (2020) Vidobrazhennya arkhetipnogo obrazu zemli u novelakh Vasilya Tkachuka (za zbirkoyu “Sini chichki”) [Reflection of the archetypal image of the land in the short stories of Vasyl Tkachuk (according to the collection “Blue Chichki”)]. *Slavica Slovaca*. 55(2). pp. 296–306.
33. Yankovska, Zh. & Sorochuk, L. (2020) Anthropocentric Dimensions of Ukrainian Culture (in the Context of the Archetype of the Wise Old Man). *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 18. pp. 87–101. DOI: 10.15802/ampr.v0i18.221383
34. Yankovska, Zh.O. & Sorochuk, L.V. (2021) Anthropological Dimension of the Philosophical “Literature-Centric” Model of Ukrainian Romanticism. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 19. pp. 127–137. DOI: 10.15802/ampr.v0i19.236062

Жанна Олександрівна Янковська – доктор філологічних наук, професор кафедри філософії та культурного менеджменту Національного університету «Острозька академія» (Україна).

Жанна Александровна Янковская – доктор филологических наук, профессор кафедры философии и культурного менеджмента Национального университета «Острожская академия» (Украина).

Zhanna O. Yankovska – National University of Ostroh Academy (Ukraine).

E-mail: zanna.malva@gmail.com

Набок Марина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету (Україна).

Набок Марина Николаевна – кандидат филологических наук, доцент кафедры языковой подготовки иностранных граждан Сумского государственного университета (Украина).

Marina N. Nabok – Sumy State University (Ukraine).

E-mail: m.nabok@drl.sumdu.edu.ua